

распространению письменности, просвещения, образования и белорусской культуры.

**Яскевіч А.А., ст. навук. супрацоўнік,
Інстытут літаратуры
імя Янкі Купалы НАН Беларусі**

ДА ПРАБЛЕМЫ ЦЫКЛІЧНАСЦІ ПРАЦЭСАЎ ДУХОЎНАГА АДРАДЖЭННЯ Ў СТАРАБЕЛАРУСКАЙ КНІЖНАСЦІ XVI—XVII СТАГОДДЗЯЎ

У пару вольнага складвання старабеларуская мова развівалася па класічным узору з апорай на кніжныя мадэлі царкоўнаславянскай мовы. І заўсёды часы найбольшага росквіту нацыянальнай культуры супадалі з працэсамі асабліва плённага звароту і інтэнсіўнага засваення кірыла-мяфодзіеўскіх традыцый.

“... Мы неяк прызвычаліся атаясамліваць Рэнесанс з Італіяй, напэўна, ад занядання культуры, гісторыі славян, бо сама ідэя Адраджэння нарадзілася ў Візантыі ў XII стагоддзі (значна раней за Італію) як рэстаўрацыя традыцыйных мадэляў духоўнай і моўнай чысціні” [Picchio P. On Russian Humanism: The Philological Revival // Slavia.— Praha, 1975. Roc. 44. Ses. 2.— P. 166].

Пачатак і росквіт гэтай выдатнай рэлігійна-культурнай з’явы, асабліва плённай на тэрыторыі Беларусі і іншых праваслаўных земляў Вялікага княства Літоўскага, прыпадае на эпоху першага і другога паўднёvasлавянскіх уплываў.

Напрыклад, першы паўднёvasлавянскі ўплыў, ля вытокаў якога стаялі святыя салунскія браты Кірыла і Мяфодзій, іх вучні Клімент Ахрыдскі, Навум, Чарнарызец Храбр, Іаан Экзарх, абумовілі “залаты век” культуры Першага (часоў цара Сімяона) і Другога (цара Асена II) балгарскіх царстваў. І не толькі ў Балгарыі, а і сярод іншых славян.

Пачатковы перыяд гэтай старажытнай пераемнасці мовы салунскіх першых настаўнікаў — часы святой Ефрасінні Полацкай, якая, паводле звестак, атрымлівала святыя кнігі (у балгарскай рэдакцыі Кірыла і Мяфодзія) праз родную цётку — візантыйскую імператрыцу — для перапісвання ў сваім знакамітым скрыпторыі непасрэдна з Канстанцінопаля. Не можа не здзіўляць сапраўды падзвіжніцкая дзейнасць Ефрасінні Полацкай на хрысціянізацыі краю, распаўсюджванні манаскіх цэнтраў з іх добра наладжанымі скрыпторыямі па перапісванні праваслаўных кніг.

Увогуле Адраджэнне, як у Славіі, так і ў Італіі і ўсёй Заходняй Еўропе, выклікала з'яўленне універсітэтаў і іншых навучальных устаноў, спрыяла распаўсюджанню вучонасці, зрабіла шырока даступнымі асвету, адукацыю, навуку. І пачалося ўсё з класічнай філалогіі як энцыклапедыі ўсіх гуманітарных ведаў.

Зварот да класічнай філалогіі прывёў да перачытвання рэлігійнага канона, выпрацоўкі метадалогіі і філалагічнай крытыкі тэксту, рэдагавання і выпраўлення кніг, росту іх колькасці.

Калі ж мець на ўвазе беларускае (падкрэслім, духоўнае) Адраджэнне, то яго росквіт прыпадае на эпоху другога паўднёваславянскага ўплыву.

Другі паўднёваславянскі ўплыў, эпіцэнтрам якога былі не толькі, як прынята лічыць, Маскоўскае княства, але, магчыма, яшчэ ў большай меры, землі Вялікага княства Літоўскага, абумоўлены складанымі зрухамі ў праваслаўным свеце, канчатковым вынікам чаго з'явілася вядомае перамяшчэнне рэлігійных цэнтраў.

У канцы XIV стагоддзя пад націскам Асманскай імперыі палі Балгарыя і Сербія, а ў 1453 годзе праз падман і здраду заходніх хрысціян (т.зв. Ферара-Фларэнцыйскую унію) — Канстанцінопаль. У выніку візантыйскія праваслаўныя традыцыі перайшлі да сваіх усходніх пераемнікаў — Кіеўскай і Маскоўскай мітраполій.

Носьбітамі другога паўднёваславянскага ўплыву былі прадстаўнікі ісіхазму, якія лічылі, што вянец існавання чалавечай душы — асабістае “абагаўленне”, узвышэнне чалавека ў сыноўняй любові праз Ісуса Хрыста і Святога Духа да Госпада. Гэта быў своеасаблівы тып падзвіжнікаў, якія, нават ахвяруючы ўласным вечным збавеннем, ішлі выратаўваць “мір” ад граху і заганаў.

Калі ж непасрэдна весці гаворку аб другім паўднёваславянскім уплыве на ўсходніх славян, то пачатак яго трэба звязваць з дзейнасцю Тырнаўскай (Балгарыя) і яе пераемніцай Рэсаўскай (Сербія) школ, з іх шырока распрацаванай праграмай заснавання рэлігійных вучылішчаў, умацавання праваслаўнай дагматыкі і абрадаваасці, пашырэння кнігапісання і інш. Пачынальнікі Адраджэння настойвалі на вернасці літары Св. Пісання і Падання, былі прыхільнікамі аўтэнтычнасці перакладаў, правільнасці і прыгажосці пісьма, клапаціліся пра вобразнасць і дзейную сілу слова. Як важнейшую тэму трэба адзначыць імкненне гэтых школ да адраджэння царкоўнаславянскай мовы часоў салунскіх першых настаўнікаў, што вяло да збліжэння філалагічных праблем з этычнымі, арфаграфіі з артадоксіяй [Мечковская Н.Б. Ранние восточнославянские грамматики.— Мн., 1984.— С.5].

Апошняе найбольш выявілася ў Рэсаўскай школе і прывяло да “рэформы”, так званага “выпраўлення кніжнага”. Альгерд адразу быў гатовы прызнаць дзяржаўнай рэлігіяй праваслаўе, а ў Вільні праводзіць палітыку “трэцяга Рыма”.

Тырнаўская і Рэсаўская школы, а за імі і місіянеры ў час другога паўднёваславянскага ўплыву асабліваю ўвагу звярнулі на выпраўленне пашкоджанняў у тэкстах св. кніг, што непазбежна ўзнікала пры неаднаразовай перапісцы. Вялікім прыхільнікам дакладнасці капіравання арыгінала быў мітрапаліт Кіпрыян, які патрабаваў: “... сматрай не приложить или отложить единое некое слово, или тычку едину, или крючки ... ниже преминити слогню некоторую, или приложить отъ обычныхъ, ихъ же первее привыкъ ...” [Соболевский А.И.

Славянская палеография.— СПб., 1908.— С.99]. Яго паслядоўнік Грыгорый Цамблак ідзе далей: выпраўленне тэксту ён абгрунтоўвае арфаграфічнай тэорыяй Канстанціна Касцянецкага [История лингвистических учений.— СПб., 1991.— С.141—143], згодна з якой няправільнае напісанне слоў вядзе не толькі “да схілення ў ерась”, але і горш — пашкоджанне тэксту азначае адступленне ад ісціны Св. Пісання, бо згодна з вучэннем Грыгорыя Паламы “... увесь Сусвет — сачыненне Самаіпастаснага Слова... [Лихачев Д.С. Развитие русской литературы X—XVII веков.— Л., 1973.—С.97], г.зн. данесенага праз старазапаветных прарокаў і новазапаветных апосталаў дабравесця аб велічных прынцыпах Боскай светабудовы. Такім чынам, на Беларусі, на стагоддзе раней за царкоўную Ніканаўскую рэформу, паўднёvasлавянскія місіянеры ставілі пытанне аб сістэматычнай ідэнтыфікацыі з арыгіналам свяшчэнных кніг пры іх перапісанні.

Славянскае, духоўнае па сваім характары, Адраджэнне, якое (што пастараліся ўжо забыць) дало імпульс заходняму Рэнесансу, непасрэдна другі паўднёvasлавянскі ўплыў і дзейнасць яго выдатных праваднікоў у ВКЛ Кіпрыяна і Цамблака, плённая шматгадовая дзейнасць праваслаўных брацтваў па ўзоры Тырнаўскай і Рэсаўскай школ у абарону чысціні хрысціянства на Беларусі — вось тая старонка, якой не хапае ў скарызнаўстве для вытлумачэння сапраўды тытанічных стымулаў дзейнасці нашага славутага асветніка Францыска Скарыны, крыніцы рэдкай багаслоўскай культуры яго перакладаў, як і феномена яго гімнаграфіі, нарэшце, выпрацаванай пры яго непасрэдным удзеле, у выніку яго дальнабачнай моўнай палітыкі, царкоўнаславянскай рэдакцыі старабеларускай мовы. Менавіта зварот у сваёй шматграннай асветніцкай, біблейска-перакладчыцкай і выдавецкай дзейнасці да кірыла-мяфодзіеўскай традыцыі дазволіў Ф.Скарыну закласці трывалы падмурак у працэс станаўлення нацыянальнай літаратурнай мовы; у сваёй лінгвістычнай палітыцы ён паспеў зрабіць больш за цэлае пакаленне моўных рэфарматараў і

пісьменнікаў і ў далёкім XVI стагоддзі сваёй таленавітай моватворчасцю здолеў узняць родную мову на вышыню найдасканалейшай літаратурнай мовы Еўропы.

Існаваў і ўласнабеларускі звод Св. Пісання. Працу над ім распачаў у 1502 г. Мацей Дзесяты, падрыхтаваны багаслоў, каліграф і мастак (ім выкананы “Дзесятаглаў”), і закончыў у 1514 г. дыякан Фёдар Янушэвіч (Гістарычныя кнігі і “Пяцікніжжа” Маісеева). Звод Мацея Дзесятага і лёг у аснову скарынаўскага перакладу Бібліі, які, па сведчанні аўтара, быў поўны, але многія кнігі Старога Завету не дайшлі да нас.

І пазней у сценах Супрасльскай лаўры выпявалі ідэі нацыянальнага духоўнага Адраджэння, выношваліся планы стварэння кананічна вытрыманага і дакладнага перакладу — зводу Бібліі, у сярэдзіне XVI стагоддзя архімандрыт Супрасльскага манастыра Сергій Кімбар выступіў з уласнай праграмай перакладаў Бібліі на старабеларускую мову. Гэтай найвялікшай з’яве ў славянскай пісьменнасці — выданню ў маентку князя К.К.Астрожскага першай поўнай кананічна дакладнай царкоўнаславянскай Бібліі ў 1581 годзе — папярэднічаў у творчасці Івана Фёдарова падрыхтоўчы перыяд: праца над Евангеллем вучыцельным; Псалтырам з Часаслоўцам; Апосталам; Новым Заветам.

Асветніцкая дзейнасць Івана Фёдарова ўключала ў сябе падрыхтоўку і выданне школьных падручнікаў: “Буквара” (1574 г., Львоў), “Азбукі” (1578 г., Астрог), “Лексіса з талкаваннем славенскіх моў проста” (1581 г., Астрог).

У складзе астрожскай “Азбукі” львоўскае пасляслоўе замяняецца навуковым выданнем трактата “О письменехъ” Чарнарызца Храбра, дзе, адстойваючы справу салунскіх братоў, богам натхнёны падзвіг святога Канстанціна-філосафа, аўтар паказвае дасканаласць і універсальнасць славянскай азбукі.

Пра павагу да роднай мовы, пра патрыятычныя пачуцці да зямлі, якая яго ўздавала, яскрава сведчыць абавязковае змяшчэнне Іванам Фёдаравым вольнай інтэрпрэтацыі вядомага трактата “О письменехъ” Чарнарызца Храбра. І тут жа

фёдараўскі палымьяны заклік: “Хвалите Господа вси языци и похвалите его вси людие. А не единымі тремя письмены, а языки, яко ж они баснословят”.

Змяшчэнне ў выданнях І.Фёдарова твора X стагоддзя, у якім сцвярджаецца права славян на кніжнасць, набывала вострае грамадска-палітычнае гучанне, было першай рэакцыяй на пракаталіцкую арыентацыю Пятра Скаргі, бо напачатку апошні адмаўляў старабеларускай кніжнасці, асабліва выданням І.Фёдарова і іншых брацкіх асветнікаў, у праве на існаванне. З асобамі Ф.Скарыны, І.Фёдарова, братаў Зізаніяў, А.Філіповіча, Л.Карповіча, М.Сматрыцкага, І. Ужэвіча сучаснікі звязвалі імклівае праваслаўнае Адраджэнне, “залаты век” старабеларускай пісьменнасці і культуры.

Пацэі Брэсцкай (Берасцейскай) уніі 1596 г., падрыхтоўка і няпростыя вынікі такога складанага рэлігійнага кампрамісу ў дзяржаўным аб’яднанні Рэчы Паспалітай і ВКЛ абумовілі з’яўленне новага жанру прыгожага пісьменства — палемічных твораў. І калі пасляслоўі і сказанні Івана Фёдарова як адзін з першых водукаў на трактаты Пятра Скаргі стаяць ля вытокаў станаўлення гэтага жанру, то “Граматыка”, “Лексіс”, “Азбука”, якія прынеслі Лаўрэнцію Зізанію шырокую вядомасць (пра яго нават згадвае летапісец Баркулабаўскай хронікі), аўтарытэт таленавітага духоўнага пісьменніка і экзэгета сярод членаў славутага асветніцкага гуртка-асяродка Кіева-Пячэрскай лаўры на чале з архімандрытам Елісеем Плецянецкім (у склад гуртка таксама ўваходзілі Іоў Барэцкі, Памва Бярында, Тарасій Зёмка, Мялецій Сматрыцкі і інш.), напісаныя ў год Берасцейскай уніі, адлюстроўваюць своеасаблівы пік канфесійнай барацьбы. Паэтычная ж і граматычная творчасць Івана Ужэвіча не толькі завяршае працэс лацінізацыі старабеларускай культуры, але, наадварот, распачынае якасна новы напрамак развіцця нацыянальнай філалогіі — уводзіць айчынную традыцыю ў велічны храм агульнаеўрапейскіх ведаў новага часу. Сваёй граматыкай Іван Ужэвіч хацеў пазнаёміць замежнага чытача са сваёй Радзімай, яе багатай і дасканалай мовай. І ў паэтычнай

эпіграме да свайго твора, што, відаць, адпавядала акадэмічнаму этыкету таго часу, вучоны-патрыёт ва ўзнёслых паэтычных радках красамоўна пацвярджае сваю навуковую задуму:

У роднай краіне, о кніга, такой ты ніколі не знана,
Мову славянскую месціш ты на старонках сваіх.
Ды як тварэнне пяра, у Лютэцыі, з'яўленай свету,
Маці Сарбона цябе горне да ўлоння свайго.

Шчодра жывіла яе малаком свяшчэнным Палада
І атачала наўкол хорам красунь-піерыд.

Дык ты не вельмі, о кніга, шануй мяне, творцу свайго,
А як найбольш паважай маці — падпору тваю.

Станаўленне беларускай філалагічнай думкі адбывалася ў шырокім культуралагічным кантэксце, у цеснай сувязі з працэсам духоўнага Адраджэння на Беларусі, раўнадзеючай другога паўднёваславянскага ўплыву і рэнесансных ідэй Заходняй Еўропы. Прэцэдэнт лацінамоўнай “Граматыкі славенскай” беларускага аўтара Івана Фёдарова (Парыж, 1643; Арас, 1645) сведчыць пра неаслабную цікавасць да культур Slavia Orthodoxia ў раманскім свеце, аб тыпалагічным вывучэнні вопыту літаратурнага ўпарадкавання мовы ў складанавырашальнай праблеме спалучэння кананічнага (царкоўнаславянскага) і народнага (старабеларускага) пачаткаў.

Разуменне хрысціянскага ўсходняга, ці праваслаўнага візантыйскага, Адраджэння як пачатку, прадцечы заходнееўрапейскага Рэнесанса ў беларускай навуцы толькі пашыраецца, у той час як даследаванні ў галіне візанталогіі і славістыкі разглядаюць увесь хрысціянскі свет часоў ісіхазму, дыспутаў пра Фаворскае святло як эпоху адраджэнскую, эпоху гуманізму.

Па сваіх вытоках і характары рэнесансныя з'явы ў розных краінах і ў розныя часы маюць свае асаблівасці, але іх зыходная аснова — цікавасць да чалавечай асобы. І вось XIV стагоддзе ў большай меры, чым якое іншае, можна назваць векам Адраджэння ў Заходняй Еўропе і Візантыі, у славянскіх краінах і на арабскім Усходзе. Паўсюдна пасля аслаблення сацыяльна-

дзяржаўных структур, веку чорнай чумы, што знішчыла трэць насельніцтва Еўропы, рэзка ўзнімаецца значэнне чалавечага фактара. Таму XIV стагоддзе такое антрапацэнтрычнае. У строім сэнсе яго прадстаўнікоў нельга падзяляць на гуманістаў і негуманістаў. Тады ўсе былі гуманістамі: і тыя, хто сыходзіў у пустыню, і тыя, хто паміж філасофскімі развагамі аб прыгажосці і дабрачыннасці гібеў у грахах і ліхварстве. Нават больш, славянскімі вучонымі апошніх год аспрэчваецца правамернасць распаўсюджвання самога тэрміна “адраджэнне” на заходні свет, які праз свой Рэнесанс адышоў ад хрысціянскіх каштоўнасцей у язычніцтва, бездань ерасяў і граху, адмовіўся ад трансцэндэнтнай сінергіі (узаемадзеяння) Боскай ласкі і свабоднай волі чалавека, побач са станоўчымі сутыкнуўся з пэўнымі крызіснымі момантамі. У рускай навуцы вызначыўся перагляд канцэпцыі Д.С.Ліхачова, які ў адносінах да ўсходнеславянскіх умоў уводзіў рабочы тэрмін “предвозрождение”. У наяўнасці былі ўсе адзнакі духоўнага, культурнага, нацыянальнага, дзяржаўнага ўздыму, нездарма ў гэты час Русь пазбываецца іга татар, тады як Еўропа адступае перад туркамі. Хочацца нагадаць, што аб’яднанымі сіламі Рэчы Паспалітай, Вялікага княства Літоўскага і Чэшска-Венгерскага каралеўства (1490—1515) стрымліваўся асманскі наступ на Цэнтральную Еўропу.

... У апошнія гады ў еўрапейскай навуцы стала агульнапрынятым вылучаць у Рэнесансе два бакі: духоўнае Адраджэнне, якое заўсёды папярэднічае гэтаму феномену, і яго палітыка-культурныя праявы з усімі выдаткамі гэтай з’явы.

І калі мы ў сябе яшчэ даволі сціпла гаворым аб гэтых фактах, то на Захадзе ўжо ідзе перагляд тэрміна “рэнесанс” у бок больш духоўнага яго зместу. У заходнееўрапейскай і амерыканскай тэалогіі і медыявістыцы, асабліва пасля прац Г.Гаскінса “Адраджэнне XII ст.” (1927 г.), Эрвіна Панофскага “Рэнесанс і Адраджэнне ў заходнім мастацтве” (1960 г.), ужо агульнапрынятым стала гаварыць аб духоўным Адраджэнні ўжо ў эпоху готыкі (XI—XII стст.).

Як адзначае Р.Сазерн у сваёй кнізе “Станаўленне Сярэднявечча”, у другой палове XII ст. адчуваецца подых новых павеваў, пачынаецца ўсведамленне новых гістарычных перспектыву ў форме “вежества” і “учёности”; рух ішоў з Грэцыі (Візантыі) да Рыма, ад Рыма пасля вядомага перапынку да Францыі, па тым часе фарпоста заходняга хрысціянскага свету. Па сведчанні англійскага прафесара гісторыі Крыстафера Брука (“Адраджэнне XII ст.”), зварот да сапраўдных, “істинных” уяўленняў пра Рэнесанс пачаўся ў Еўропе ў XVIII ст. З часам, асабліва ў XIX ст., назіраецца карпатлівае даследаванне вытокаў Рэнесансу, складваецца духоўны асяродак, які здольны апаніць усе вартасці гатычнай культуры, славаць папярэдніцы Рэнесансу, пачынаецца вывучэнне традыцыйнай агульнахрысціянскай абрадаваці, патрыстыкі візантыйскай пары і працэсаў духоўнага адраджэння славянскіх праваслаўных народаў.

Канец XVI—першая палова XVII стагоддзя, як сцвярджаюць гісторыкі, перыяд “залатога веку” аб’яднанай дзяржавы ВКЛ і Каралеўства Польскага, быў для народаў гэтай дзяржавы вельмі няпростым і пакутлівым. Шматлікія памылкі дзяржаўна-культурных і рэлігійных уній, пра што папярэджаў у свой час яшчэ Пётр Скарга, сталі асабліва відавочнымі.

Светачам веры, які вывёў духоўнае жыццё дзяржавы з перыяду маруднага заняпаду і антынамічных катаклізмаў, стаў сын малдаўскага гаспадара (караля-князя) Сімяона, гэта ваявода, а пазней мітрапаліт, Пётр Магіла. Адраджэнне бацькоўскай веры мітрапаліт пачаў са стварэння рэлігійна-асветніцкага асяродка з лепшых вучняў брацкага Львоўскага вучылішча, якіх накіроўваў для атрымання ўсебаковай вышэйшай адукацыі ў лепшыя акадэміі, універсітэты Еўропы. З іх кагорты і выйшлі выкладчыкі знакамітай Кіеўскай калегіі, папярэдніцы славаць Кіева-Магілянскай духоўнай акадэміі.

У 1616 г. пабачылі свет калядныя драматызаваныя вершы (на Ражство Хрыстова) ужо вядомага ў славянскім свеце земляка Пятра Магілы, таленавітага вучонага-лексікографа, багаслова,

неракладчыка, друкара, гравёра, экзэгета Памвы Бярынды. У гэтым жа годзе пры падтрымцы архімандрыта Елісея Плецянецкага выходзіць “Анфалогія”. На пасадзе протасінгела, галоўнага друкара і радцы, нададзенай Памву Бярынду ў 1620 г. іерусалімскім патрыярхам Феафанам, ён рэдагуе і перакладае асноўныя выданні Кіева-Пячэрскай лаўры: “Анфалагён” (1619), “Намаканон” (1620), “...Іаана Златавуста гутаркі” (1623), “Тлумачэнне святога Андрэя Кесарыйскага на Апакаліпсіс” (1625), “Трыёдыён” (1627), “Павучэнні Савы Дарафея” (1628). У складзе пасольства Памва Бярында наведаў Маскву, быў прыняты царом і патрыярхам, якім і падараваў уласныя і пад яго кіраўніцтвам надрукаваныя кнігі. Справай жыцця П.Бярынды, што прынесла яму не толькі агульнаеўрапейскую, але і сусветную вядомасць і славу, была падрыхтоўка (30 гадоў) “Лексікона славенароскага і імёнаў талкавання”, які быў коштам аўтара выдалзены ў 1627 г. у Кіева-Пячэрскай лаўры.

Да апошніх імгненняў свайго жыцця — 23(13) ліпеня 1632 г.— Памва Бярында працаваў над падрыхтоўкай новай рэдакцыі царкоўнаславянскай Бібліі, лексічным падмуркам якой і з’яўляўся “Лексікон”.

Ідэя стварэння новага перакладу Бібліі была і мэтай падзвіжніцкай навукова-асветніцкай дзейнасці Епіфанія Славінецкага. Але, на жаль, у 1665 г. пабачыла свет астрожскае выданне з дадатковымі праўкамі і каментарыямі паводле новага перакладу. У 1674 г. царкоўны сабор пры ўдзеле цара Аляксея Міхайлавіча даручае Епіфанію Славінецкаму, па благаславенні патрыярха Паўла Сарскага, на падставе грэчаскіх і славянскіх рукапісаў зрабіць новы пераклад Бібліі. Але Епіфаній здолеў толькі перакласці Новы Запавет і Пяцікніжжа, заўчасны адыход у іншы свет спыніў яго працу. Вынік напружаных і плённых пошукаў Епіфанія Славінецкага рознабаковы: у галіне тэорыі дакладнага перакладу, у складанні царкоўных і богаслужбовых кніг, упарадкаванні новых перакладаў і выпраўленні існуючых агіяграфічных твораў, стварэнні, напісанні і прамаўленні

казанняў, заснаванні тэарэтычнай і крытычнай школ у гамілетыцы.

У 1640 г. славуты рэфарматар сістэмы адукацыі ВКЛ і Рэчы Паспалітай Пётр Магіла прапануе аказаць дапамогу аднапляменнаму расійскаму цару Міхаілу Фёдаравічу ў наладжванні сістэмы адукацыі, каб братчыкі з беларускіх і ўкраінскіх зямель “детей боярскихъ и простого сана людей грамоте греческой и словянской учили”. Такім чынам, наступная хваля духоўнага Адраджэння прыпадае на эпоху дзейнасці св. мітрапаліта Пятра Магілы і яго паслядоўнікаў. І калі патрыярх Маскоўскі і Усяе Русі Нікан вырашыў правесці выпраўленне богаслужбовых кніг, то духоўныя і свецкія ўлады Масковіі папрасілі накіраваць у суседнюю праваслаўную дзяржаву вучоных-манахаў з зямель ВКЛ. Па благаслаўненні мітрапаліта ад’язджаюць дзве групы перакладчыкаў, у складзе якіх былі Епіфаній Славінецкі (ён узначаліў грэка-лацінскую школу ў Чудавым манастыры) і славуты вучоны, паэт, драматург і гамілет Сімяон Полацкі (ён у 1665 г. узначаліў школу ў Заіконаспаскім манастыры), аўтар перакладнога польска-старабеларуска-царкоўнаславянскага слоўніка. Значым, што старабеларускі ўплыў на расійскую культуру быў настолькі моцны і лёг у падмурак сучаснай моўнай і рэлігійна-культурнай традыцыі, што некаторыя даследчыкі называюць яго III паўднёvasлавянскім і II беларускім уплывам. Нават у творах стараверскай паэзіі прысутнічаюць старабеларускія крыніцы лацінамоўнага паходжання [гл.: Белоусов Ф.А. Колыбельная из Причудья // Труды по русской и славянской филологии. Тарту, 1975.— Т.24.— С.265].

Звяржэнне фарміравання агіяграфічнага старабеларускага канона таксама адбывалася ў XVII ст., для дагматычных удакладненняў былі нават выпісаныя з Афонскай гары “Жыціі” Сімяона Метафраста. Пасля смерці падзвіжніка-мітрапаліта славуты старабеларускі пісьменнік і багаслоў Інакенцій Гізель (ліцвін-прус па паходжанні), архімандрыт Кіева-Пячэрскай лаўры, узбагаціў старабеларускі звод артыкуламі з Чэшцяў-

Мінеяў мітрапаліта Макарыя, але ваеннае ліхалецце не дазволіла яму завяршыць гэтую святую справу. Гонар стварэння жыій старабеларускай школы належыць “златавусту” XVII ст. на землях ВКЛ (свяціцель працаваў у храмах Слуцка, Вільні, Густынскім манастыры), знакамітаму прапаведніку і багаслову, папличніку Лазара Барановіча, св. мітрапаліту Дзмітрыю Растоўскаму. Па сведчанні беларускага епіскапа Феадосія Васілевіча, менавіта пасля паломніцтва да Віленскай Адзігітрыі манах Дзмітрый адчуў сябе ў стане выканаць гэтую святую справу — складанне жыій святых старабеларускага зводу.

У адпаведнасці з анталогічнымі поглядамі на сакральную (у тым ліку дзяржаўную) гісторыю сярэднявековага чалавек бачыў прычыну грамадскіх бяспладзі і катаклізмаў ва ўласнай грахоўнасці і ў адыходзе ад заповеданых хрысціянскай традыцыяй духоўных асноў жыцця, таму і звяртаўся за дапамогай да Госпада, да Маці Божай, нябеснай хадайніцы і заступніцы за род хрысціянскі.

На канец XVI—XVII стагоддзё прыпадае росквіт гамілетычнай марыялогіі. У 1665 г. у Львове з’яўляецца кніга Іаанікія Галятоўскага “Новае неба з новымі зорамі” (1677, 1849, 1997), пазней убачылі свет брашура “Скарбніца пажытачная” таго ж аўтара, а таксама працы архімандрыта кіеўскага Пустэльна-Мікалаеўскага манастыра Антонія Радзівілаўскага “Сад Марыі Багародзіцы” (1676), “Вянец Хрыстовы” (1688). На працягу XVI—XVII стагоддзяў былі яўлены многія цудазейныя іконы Божай Маці (Крупецкая, 1612 г., Рудзенская, 1689 г., Баркулабаўская, 1659 г., Сурдзгская, 1510 г., Беластоцкая, пач. XVII ст., Пажайская, 1662 г., Краснастоцкая, 1652 г.) для дапамогі і падтрымкі вернікаў, бо, згодна са словамі трапара на свята Успення, Багародзіца пры адыходзе сваім “міра не аставіла есі”. Марыялагічнай тэме былі прысвечаны лепшыя гаміліі не толькі І.Галятоўскага, Л.Карповіча, Дз.Растоўскага, але і Л.Барановіча, І.Гізеля, К.Транквіліёна-Стаўравецкага, С.Полацкага, С.Яворскага, Г.Каніскага.

Менавіта зварот мітрапаліта Пятра Магілы, яго папличнікаў і паслядоўнікаў да кірыла-мяфодзіеўскіх традыцый дазволіў адрадіць духоўнае жыццё на землях ВКЛ і Рэчы Паспалітай. Занядбанне кірыла-мяфодзіеўскіх традыцый, на якіх грунтавалася ўся старабеларуская культура як харызматычнай, так і схаластычнай арыентацый, у пазнейшыя часы прывяло да звужэння патэнцыяльных магчымасцей і сферы ўжывання новай беларускай літаратурнай мовы.

Боянков П.В., *православный священник
Свято-Духова кафедрального
собора (Минск)*

НА ПУТИ К ЦЕРКОВНОМУ БЕЛОРУССКОМУ ЯЗЫКУ

Проблемы перевода церковнославянских богослужебных текстов на современный белорусский язык в течение последних пяти лет приобрели особую актуальность, вызвали острую полемику. В ходе такой полемики весьма ярко проявились два взаимоисключающих подхода.

Первый из них: переводы с церковнославянского на белорусский не нужны и, более того, вредны, поскольку являются порождением определенной (возможно, временной) политической реальности, внешней по отношению к Церкви.

Второй и прямо противоположный первому: перевести все православное богослужение на белорусский язык спешно, повсеместно и чуть ли не принудительно именно в силу той же политической реальности.

Теперь, по прошествии времени, можно вполне однозначно утверждать: ни один из этих крайних подходов победы не одержал. В противовес этим крайностям в нашей Церкви проводится тщательная, кропотливая работа над переводом текстов Священного Писания, шлифуется богословская и богослужебная терминология, издается